

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ, 1987-1992: ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΡΕΥΜΑ

ΜΑΝΟΣ ΜΑΤΣΑΓΓΑΝΗΣ*

Φέτος συμπληρώνονται 20 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Αριστεράς. Ίσως δεν είναι εντελώς περιττό να θυμίσω ότι η Ε.ΑΡ. προέκυψε από την (κατά πλειοψηφία) απόφαση του ΚΚΕ εσωτερικού στο 4ο συνέδριο το 1986, να προσχωρήσει σε ένα υπό ίδρυση «νέο κόμμα της αριστεράς». Όχι εντελώς περιττό, κυρίως επειδή η Ε.ΑΡ. διέγραψε μια μάλλον περιέργη τροχιά: μέσα σε ελάχιστα χρόνια, κατά σειρά: (α) συνένταξε «κοινό πόρισμα» με το ΚΚΕ το 1988, (β) εξέλεξε βουλευτές με τα ψηφοδέλτια του Συνασπισμού στις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις του Ιουνίου 1989, Νοεμβρίου 1989 και Απριλίου 1990, (γ) συμμετείχε στις κυβερνήσεις Τζανετάκη και Ζολώτα και, (δ) αυτοκαταργήθηκε προτού καλά-καλά συμπληρώσει πέντε έτη ζωής, χωρίς ποτέ να διεκδικήσει με τις δικές της σημαίες την ψήφο των πολιτών, προσχωρώντας το 1992 στο κόμμα (όχι απλώς εκλογικό σχήμα) του Συνασπισμού.

Θυμάμαι πολύ καλά εκείνη την άνοιξη του 1987. Έχοντας εκλεγεί στο κεντρικό συμβούλιο του Ρήγα Φεραίου, νεολαίας του ΚΚΕ εσωτερικού, στο 5^ο συνέδριο της οργάνωσης το 1985, ανήκα στην όχι τόσο μικρή μειοψηφία του Ρήγα που υποστήριζε τη μετεξέλιξη του ΚΚΕ εσωτερικού σε ένα μη κομμουνιστικό κόμμα της δημοκρατικής αριστεράς. Περίπου *ex officio* είχα εκλεγεί στην «κεντρική πολιτική και οργανωτική επιτροπή» που προετοίμασε το ιδρυτικό συνέδριο της μετέπειτα Ε.ΑΡ. Όπως και άλλοι, είχα βιώσει τους μήνες που προηγήθηκαν με ανάμεικτα αισθήματα, αν και η κόπωση από τις ενδοκομματικές συγκρούσεις και το τραύμα της αποχώρησης των υπερμάχων της κομμουνιστικής ταυτότητας μέχρι χθες συντρόφων μας, δεν μετρίαζε την αίσθηση ότι συμμετείχαμε σε ένα μοναδικό γεγονός ιστορικής σημασίας, ούτε τον ενθουσιασμό μας για τη νέα περίοδο που βλέπαμε να ανοίγεται για την αριστερά.

Σε τι αποσκοπούσε η ίδρυση της Ε.ΑΡ.; Πώς ερμηνεύεται η απόσταση ανάμεσα στις μεγάλες προσδοκίες του Μαΐου 1987 και τις διαψεύσεις της αμέσως επόμενης περιόδου; Ποιες ήταν οι μακροπρόθεσμες συνέπειες από την «παραβολή» που διέγραψε, δηλαδή την άνοδο και (κυρίως) την πτώση της; Και γιατί η ιστορία αυτή (μπορεί να) μας ενδιαφέρει ακόμη σήμερα;

Γράφω τις σκόρπιες σκέψεις που ακολουθούν χωρίς την αυταπάτη ότι μπορώ να δώσω ικανοποιητικές (δηλαδή στοι-

χειωδώς πλήρεις) απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, και με λιγοστές ελπίδες ότι μπορώ να προκαλέσω μια συζήτηση γύρω τους –κυρίως ως ένα είδος «μποτίλιας στο πέλαγος». Θα προσπαθήσω, τουλάχιστον, να είμαι σύντομος.

Σε μεγάλο βαθμό, η δημιουργία ενός φορέα της δημοκρατικής αριστεράς έγινε σταδιακά πεποίθηση μιας μεγάλης πλειοψηφίας μελών και στελεχών του ΚΚΕ εσωτερικού και ανένταχτων αριστερών στα όριά του, καθώς ωρίμαζε η διαπίστωση ότι τελικά το έδαφος της κομμουνιστικής αριστεράς δεν ήταν ούτε κατάλληλο ούτε αναγκαίο για την καλλιέργεια των ανανεωτικών ιδεών. Όπως και το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (αλλά νωρίτερα από αυτό,¹ και χωρίς να χρειαστεί να μεσολαβήσει η πτώση του Τείχους του Βερολίνου), αποφασίζοντας τη μετεξέλιξή του σε μη κομμουνιστικό φορέα της αριστεράς το ΚΚΕ εσωτερικού απλώς έδινε οργανωτική έκφραση σε μια άλλη μετεξέλιξη (πολιτική, προγραμματική, ιδεολογική) που είχε ήδη συντελεσθεί από καιρό.

Πράγματι, τι άλλο μπορούσε να σημαίνει η αποκρυστάλλωση του συνόλου των θέσεων που οριοθετούσαν το ΚΚΕ εσωτερικού ως διακριτό πολιτικό ρεύμα (και που ουδείς στο εσωτερικό του αμφισβητούσε στα σοβαρά) –όπως είναι η υπεράσπιση της δημοκρατίας και των πολιτικών ελευθεριών ως καθολικής αξίας, το σύνθημα του «σοσιαλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο», η αναζήτηση ενός «τρίτου δρόμου» μεταξύ σοσιαλδημοκρατίας και υπαρκτού σοσιαλισμού, η καταδίκη του σοβιετικού μοντέλου, η απάλειψη κάθε λενινιστικής επιβίωσης (μαρξισμός-λενινισμός, δικτατορία του προλεταριάτου, δημοκρατικός συγκεντρωτισμός), η στρατηγική επιλογή της «άρσης της ιστορικής διαίρεσης μεταξύ σοσιαλιστών και κομμουνιστών», η υιοθέτηση της ευρωπαϊκής προοπτικής – εάν όχι τη βαθμιαία αλλά οριστική μετατροπή του ΚΚΕ εσωτερικού σε μια δημοκρατική δύναμη της μεταρρυθμιστικής αριστεράς;

Με την έννοια αυτή, η ίδρυση της Ε.ΑΡ. ήταν φυσική κατάληξη της ιστορικής εμπειρίας του ΚΚΕ εσωτερικού: νομοτελειακή ίσως όχι, φυσική, όμως, οπωσδήποτε. Είναι γεγονός ότι μια (μικρότερη) μερίδα μελών και στελεχών του παρέμεινε προσκολλημένη στο αίτημα της *κομμουνιστικής* ανανέωσης και δεν προσχώρησε στο νέο κόμμα, όπως άλλωστε συνέβη με μερικά χρόνια καθυστέρηση στην ανάλογη περίπτωση της Ιταλίας. Όμως, αυτό δεν αναιρεί την παραπάνω διαπίστωση –ειδικά εάν αναλογιστεί κανείς πόσο γρήγορα η ιστορική εξέλιξη 'άδειασε' το αίτημα της *κομμουνιστικής* ανα-

* Ο Μάνος Μатσαγγάνης διδάσκει οικονομικά στο Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Οικονομικών Σπουδών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

νέωσης (αν και όχι το ευρύτερο αίτημα μιας ριζοσπαστικής αριστεράς) από κάθε περιεχόμενο.

Φυσικά, η συνέχεια διέψευσε παταγωδώς τις προσδοκίες για τη συγκρότηση ενός αυθεντικού φορέα της δημοκρατικής μεταρρυθμιστικής αριστεράς στην Ελλάδα, οριστικά απαλλαγμένου από ιδεολογικές αγκυλώσεις, ανταγωνιστικού (σύμφωνα με την ορολογία της εποχής) έναντι του λαϊκιστικού ΠΑΣΟΚ όσο και έναντι του δογματικού ΚΚΕ. Πόσο αναπόφευκτη, όμως, ήταν αυτή η εξέλιξη;

Είναι αλήθεια ότι η ολιγόχρονη ζωή του νέου κόμματος σημαδεύτηκε από κάτι που κανείς δεν είχε προβλέψει:² την κατάρρευση των καθεστώτων του ανατολικού μπλοκ. Πράγματι, η Ε.ΑΡ. ιδρύθηκε σε συνθήκες αισιοδοξίας για την υποχώρηση της πυρηνικής απειλής και την εδραίωση της ειρήνης, καθώς και για τις πιθανότητες εκδημοκρατισμού του υπαρκτού σοσιαλισμού υπό τον Μιχαήλ Γκορμπατσώφ, ενώ διαλύθηκε σε κλίμα γενικού «μουδιάσματος» λόγω του άδοξου τέλους της ΕΣΣΔ, του (φαινομενικού;) θριάμβου του καπιταλιστικού στρατοπέδου και της ανάδυσης μιας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων.

Πάντως, εάν κάτι μπορεί να αμφισβητηθεί αυτό δεν είναι η ιστορική σημασία της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού, όσο η σκοπιμότητα της εγκατάλειψης της αυτόνομης προοπτικής της Ε.ΑΡ. –τη στιγμή, μάλιστα, που τα γεγονότα εμφανίζονταν να δικαιώνουν ούτε λίγο ούτε πολύ τον ιστορικό λόγο ύπαρξης της ανανεωτικής αριστεράς από τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968 και πέρα. Πράγματι, η προσχώρηση αρχικά στον ενιαίο (εκλογικό) Συνασπισμό, και μετά μαζί με το αποσχισθέν τμήμα του ΚΚΕ στο Συνασπισμό-κόμμα, ήταν μια πολιτική επιλογή: ενδεχομένως εύλογη, κάθε άλλο όμως παρά αναγκαστική.

Ασφαλώς, η αναδρομική αναζήτηση ευθυνών από την τότε ηγεσία της Ε.ΑΡ. σήμερα –και μάλιστα με το πλεονέκτημα της γνώσης όσων επακολούθησαν– δεν έχει νόημα.³ Πάντως, δύσκολα μπορεί κανείς να αποφύγει το συμπέρασμα ότι η μονιμότερη συνέπεια της επιλογής της προσχώρησης στο Συνασπισμό (που, σημειωτέον, είχε αρχικά εκλογικευθεί στο εσωτερικό της Ε.ΑΡ. ως απόπειρα συγκρότησης μιας ευρύτερης πλατφόρμας, επί της οποίας οι ανανεωτικές ιδέες θα κέρδιζαν αργά ή γρήγορα την ηγεμονία), αποδείχθηκε ότι ήταν η αδυναμία διευθέτησης της διαμάχης που είχε διχάσει την αριστερά στην Ελλάδα επί μια ολόκληρη εικοσαετία. Πρακτικά, ένα είδος «καθωσπρεπισμού» και η επίκληση της ανάγκης ενότητας της αριστεράς (και η διάσπαση του '68;) οδήγησε στην αποσιώπηση καίριων ζητημάτων και επέτρεψε σε σειρά στελεχών του ΚΚΕ να αποφύγουν τον αναστοχασμό για τις αιτίες της κατάρρευσης των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και να ανακυκλωθούν επιτυχώς ως «νεοκομμουνιστές» –σαν το (ευρωπαϊκό) 1989 να μην είχε συμβεί ποτέ.

Υπό αυτό το πρίσμα, η μετέπειτα πορεία του Συνασπισμού μοιάζει με αρχαία τραγωδία. Από τη μια, η ανανεωτική παράταξη αποδεικνύεται κατώτερη των περιστάσεων τη στιγμή ακριβώς της ιστορικής δικαίωσής της, αποποιείται οικειοθελώς την αυτονομία της συναινώντας στη διάλυση του κομμα-

τικού φορέα που με τόσους κόπους είχε δημιουργήσει, για να καταδικαστεί τελικά στον κατακερματισμό, στην ήττα και την περιθωριοποίηση. Από την άλλη, οι πρώην θιασώτες του σοβιετικού μοντέλου περνούν στη νέα εποχή «αβρόχοις ποσίν», με ακμαίο ηθικό και αλώβητη αυτοπεποίθηση, ανασυγκροτούνται (μαζί με τους ηττημένους του ΚΚΕ εσωτερικού) ως «αριστερό ρεύμα», για να καταφέρουν τελικά να αποκτήσουν τον απόλυτο έλεγχο του Συνασπισμού. Η πρόσφατη «αριστερή στροφή», η χωρίς ανταπόκριση πολιορκία του ΚΚΕ της Λιάνας Κανέλλη και η αγωνιώδης αναζήτηση συμμάχων ανάμεσα στις ομάδες της άκρας αριστεράς προσδίδει μια πινελιά grotesque στο γενικό περίγραμμα αυτής της τραγωδίας.

Με την έννοια αυτή, ενώ η ίδρυση της Ε.ΑΡ. ήταν μια απόπειρα να εκφραστεί οργανωτικά η αυθεντικά μεταρρυθμιστική κουλτούρα που είχε σταδιακά διαμορφώσει το ΚΚΕ εσωτερικού στην εικοσαετία της ύπαρξής του (αντλώντας και από την παράδοση της προδικτατορικής ΕΔΑ), η μοιραία απόφαση για την προσχώρηση στο Συνασπισμό αποδείχθηκε το κύκνειο άσμα του αριστερού μεταρρυθμισμού ως ανεξάρτητου πολιτικού ρεύματος στην Ελλάδα.

Πάντως, η νεοκομμουνιστική μετάλλαξη του Συνασπισμού, ο οποίος διαθέτει ακόμη έναν ζωτικό χώρο μόνο χάρη στην αντιδραστική οπισθοδρόμηση του ΚΚΕ, καθώς και στην άρνηση του τελευταίου να υποκύψει στις επιθέσεις φίλης του πρώτου, δεν ήταν η κυριότερη συνέπεια της αυτοκατάργησης της Ε.ΑΡ. Η απουσία ενός αριστερού μεταρρυθμιστικού πολιτικού λόγου έγινε αισθητή πολύ πέρα από τα όρια της αριστεράς κυρίως την περίοδο 1996-2004, δηλαδή την περίοδο της διακυβέρνησης Σημίτη.

Πράγματι, εάν αυτό που ονομάστηκε «πρόβλημα υποκειμένου» (δηλαδή το μείγμα απρόθυμης ανοχής, βαθιάς καχυποψίας ή ακόμη και ανοιχτής εχθρότητας, με την οποία το συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα του ΠΑΣΟΚ βίωσε την περίοδο Σημίτη) υπήρξε η βασικότερη αιτία που παρέμεινε ατελής η απόπειρα κεντροαριστερού εκσυγχρονισμού, η απορριπτική στάση της ηγεσίας του Συνασπισμού απέναντι στην απόπειρα αυτή δεν ήταν παρά μια (ομολογουμένως δευτερεύουσα) όψη του ίδιου προβλήματος.⁴ Καθότι η αξιολόγηση της εμπειρίας αυτής είναι ένα άλλο –τεράστιο– θέμα, κλείνω την αναφορά σημειώνοντας απλώς ότι η ιστορική κυριαρχία «αντισυστημικών» αντιλήψεων στην κομμουνιστική αριστερά αντιστοιχίστηκε από την πολύ καθυστερημένη συγκρότηση της σοσιαλιστικής συνιστώσας (δεδομένης της ιδιαιτερότητας της ΕΔΑ, και με την ενδιαφέρουσα αλλά μερική εξαίρεση ολιγομελών σχηματισμών, κινήσεων ή ομίλων), καθώς και από την επικράτηση στο εσωτερικό της συνιστώσας αυτής μιας μαξιμαλιστικής μάλλον, παρά ρεφορμιστικής κουλτούρας.

Τέλος, μια άλλη μακροπρόθεσμη συνέπεια της έκλειψης του αριστερού μεταρρυθμισμού ως ανεξάρτητου πολιτικού ρεύματος έγινε επίσης έντονα αισθητή τον τελευταίο καιρό από όσους «Ρηγάδες» της γενιάς μου ζουν μια δεύτερη ζωή (αλλά όχι, ατυχώς, μια δεύτερη νεότητα) ως πανεπιστημιακοί. Πράγματι, όσοι από εμάς αναζητήσαμε μια ουσιαστικότερη

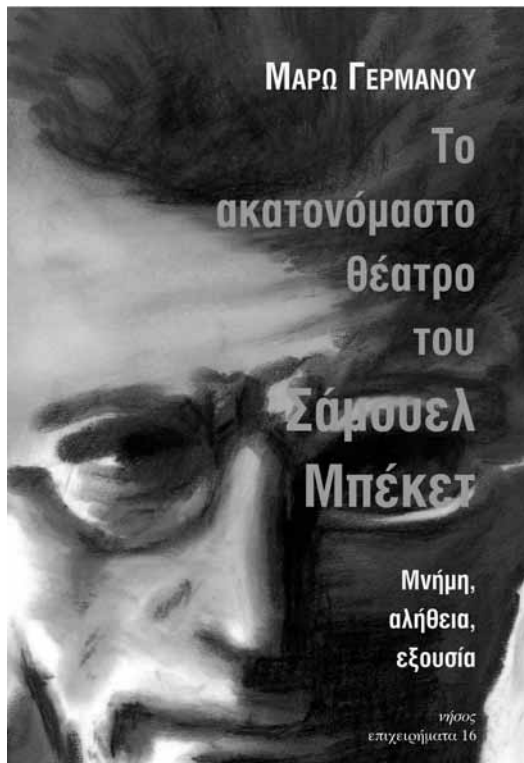
ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

επικοινωνία με τους σοβαρότερους και ηπιότερους από τους αριστερούς φοιτητές μας, δηλαδή με τους υπό κανονικές συνθήκες φυσικούς συνεχιστές της παράδοσης του Δημοκρατικού Αγώνα και της Δημοκρατικής Ενότητας, διαπιστώσαμε ότι μας χωρίζει πλέον ένα πολιτισμικό χάσμα. Ανάμεσα στο οργισμένο μπλοκ των καταλήψεων, της ανυπακοής και της εξέγερσης, και στους «φιλήσυχους νοικοκυραίους» που λίγο μετά έσπευσαν να αυξήσουν τα ποσοστά της κυβερνητικής παράταξης, δεν υπήρξε παρά το απόλυτο κενό. Τίποτε δεν συμβολίζει τόσο ανάγλυφα την οριστική και ασφαλώς αναντίστροπτη ρήξη της συνέχειας στην παράδοση της ανανεωτικής αριστεράς στην Ελλάδα –παράδοση που πριν 20 χρόνια κορυφώθηκε, για να αρχίσει αμέσως μετά να αναδιπλώνεται– όσο αυτή η θλιβερή πραγματικότητα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Η «στροφή της Bologna», δηλ. η μετεξέλιξη του ΙΚΚ σε μη κομμουνιστικό κόμμα, ανακοινώθηκε από τον γραμματέα Occhetto στις 12 Νοεμβρίου 1989 (τρεις μέρες μετά την πτώση του Τείχους), στα γραφεία του κόμματος στην συνοικία αυτή. Το Δημοκρατικό Κόμμα της Αριστεράς ιδρύθηκε το 1991 στο συνέδριο του Ρίμι. Τα σχετικά γεγονότα σχολιάζονται από αντίθετη σκοπιά στις συναρπαστικές πολιτικές αυτοβιογραφίες δύο πρωταγωνιστών της ιταλικής αριστεράς της μεταπολεμικής περιόδου που κυκλοφόρησαν πρόσφατα: του Giorgio Napolitano ("Dal Pci al socialismo europeo") και της Rossana Rossanda ("La ragazza del secolo scorso").
- 2 Άλλωστε, όπως σημειώνει ο Eric Hobsbawm, η πτώση του Τείχους κατέλαβε εξ απήνης τους απανταχού σοβιετολόγους, ακόμη και τους σοβαρότερους εξ αυτών –πόσο μάλλον τα στελέχη ενός μικρού κόμματος της αριστεράς στη μικρή Ελλάδα.
- 3 Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι η απόφαση για προσέγγιση με το ΚΚΕ δεν ήταν ομόφωνη. Το αποτέλεσμα της κρίσιμης ψηφοφορίας στην κεντρική επιτροπή (Δεκέμβριος 1988) ήταν 58 υπέρ της πρότασης της ηγεσίας έναντι 26 κατά. Εκ των διαφωνούντων, 18 προέρχονταν από τους ανένταχτους (Παπαγιαννάκης, Ψυχογιός, Λουλούδης, Ζορμπά και άλλοι), ενώ οι υπόλοιποι 8 από το ΚΚΕ εσωτερικού (Κωσταράκος, Βαλντέν, Γεωργακόπουλος και άλλοι). Το «Ριζοσπαστικό Φόρουμ», το μεταρρυθμιστικό ρεύμα ιδεών στο εσωτερικού του Συνασπισμού που στο 1ο συνέδριο του Συνασπισμού τον Οκτώβριο 1992 υποστηρίχθηκε από το ένα πέμπτο περίπου των συνέδρων, προήλθε κυρίως από το χώρο των διαφωνούντων του 1988.
- 4 Πάντως, στο 2ο συνέδριο του Συνασπισμού το Μάρτιο 1996, οι ανανεωτικές διαθέσεις στο εσωτερικό του ήταν ακόμη αρκούντως ισχυρές ώστε η πολιτική ομιλία (όχι απλός χαιρετισμός) του Σημίτη –ως πρωθυπουργού αλλά όχι ακόμη προέδρου του ΠΑΣΟΚ– να γίνει δεκτή με απροκάλυπτο ενθουσιασμό από τους συνέδρους. Λίγους μήνες αργότερα, σε απευθείας τηλεοπτική μετάδοση, το συνέδριο του ΠΑΣΟΚ έμελλε να επιφυλάξει στον ίδιο ομιλητή σαφώς χλιαρότερη αποδοχή.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΗΣΟΣ

Μάρω Γερμανού

*Το ακατονόμαστο θέατρο του Σάμουελ Μπέκετ
Μνήμη, αλήθεια εξουσία*

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στον χώρο της σύγχρονης κριτικής σκέψης. Συγκροτεί μια οπτική που απαρτίζεται από έναν τέτοιο συνδυασμό προσεγγίσεων, ώστε να διερευνήσει και να αναδείξει με τον καταλληλότερο τρόπο τη λειτουργία και τις διασυνδέσεις τριών εννοιών στο θεατρικό έργο του Μπέκετ: της αλήθειας, της εξουσίας και της μνήμης. Η ανάγνωση αυτή εντοπίζει στο έργο του μίαν αντίσταση ενάντια στα γενικά επεξηγηματικά σχήματα και σε κάθε προσδοκία ανακάλυψης μιας θεμελιώδους αλήθειας για τη ζωή ή την ανθρώπινη φύση. Η αντίσταση αυτή αναλύεται σε σχέση με την αναβολή της έκβασης στο επίπεδο της πλοκής που κυριαρχεί στο σύνολο του έργου του. Έτσι ο Μπέκετ τοποθετείται μέσα στη γενικότερη τάση που χαρακτηρίζει τη λογοτεχνία του δυτικού πολιτισμού και που προβληματίζεται για τη σημασία του τέλους.